

Eessõna

Käesoleva raamatu näol jõuab asjahuviliste kätte seni täielikem Eesti Vabariigi rahade kataloog. Kataloogil on kaks köidet – neist esimene on pühendatud rahatähtedele, teine müntidele. Hõlmatud on rahatähed, käibe- ja meenemündid, mis on käibele lastud kas Eesti omariikluse esimesel perioodil 1918–1940 või taasiseseisvunud Eestis alates 1992. aasta rahareformist kuni 2007. aastani (kataloogis on esitatud andmed seisuga august 2007).

Eesti raha käibeletulekust on möödas pea sada aastat. Selle aja jooksul on üleilmnes raha- ja finantssüsteemis toimunud väga olulisi muutusi. See on periood, mida raamivad üheltpoolt USA üleminek kullastandardile aastal 1900 ja teisalt rea Euroopa riikide lõplik loobumine omavääringust ning selle asendamine ühisraha euroga 1. jaanuaril 2002.

20. sajandi esimestel kümnenditel moodustati esimesed valuutakomiteed; peeti Esimene maailmasõda; Saksamaal nähti hüperinflatsiooni, mille tempo oli nii kõrge, et palka tuli maksta kaks korda päevas (1922–1923); Eesti marga vahetas välja kroon (1928); toimus suur majanduskrahh USAs (1929); asutati Rahvusvaheline Arvelduspank (BIS, 1930); Eesti tollane suurim kaubanduspartner Inglismaa loobus kullastandardist (1931); peeti Teine maailmasõda; Eesti kroon kaotas kehtivuse (1941); sõlmiti Bretton Woodsi kokkulepe (1944), millega asutati Rahvusvaheline Valuutafond (RVF) ja Maailmapank ning kavandati rahvusvaheline rahasüsteem, mille peamisteks tunnusteks olid fikseeritud vahetuskursid, vaba-kaubandus ja dollari kasutamine põhivaluutana.

Sajandi teisel poolel, ajavahemikus 1953–1971 suurenes dollari-nõudlus kümme korda, USA kullavarud vähenesid samal ajal 22 miljardilt dollarilt 11 miljardi dollarini; RVF võttis rahvusvahelise arveldamise hõlbustamiseks kasutusele laenamise eriõiguse ühiku Special Drawing Rights (SDR) (1969); Bretton Woodsi kokkulepe tühistati ja USA dollar ei olnud enam vahetatav kulla vastu (1971); toimus esimene Naftat Eksportivate Riikide Organisatsiooni (OPEC) naftašokk (1973); loodi Euroopa rahasüsteem ja võeti kasutusele arvestusühik eküü (1979); Ida-Euroopas varises kokku II maailmasõja järel rajatud kommunistlik süsteem (1989); Nõukogude Liit lagunes (1991); 1992. aastal kirjutati alla Maastrichti leping, millega Euroopa Majandusühendusest sai Euroopa Liit; samal 1992. aastal läks Eesti, esimesena kunagistest NSV Liidu liiduvabariikidest, taas üle oma rahale.

Kataloogi koostamiseks oli mitu põhjust. Esiteks on varasemad vastavasisulisel trükisel – Ivar Leimuse koostatud „Eesti vabariigi rahad 1918–1992” ning Raivo Teeääre, Rait Roosve, Ants Kaasiku, Andres Nuu „Eesti Vabariigi rahad 1992–2002” – vahepealse aja jooksul kaupluselettidelt kadunud.

Teiseks on Eestis viimastel aastatel hakatud enesele järjest rohkem teadvustama, et varem või hiljem asendab Eesti krooni euro. Samas on oma raha paljude eestlaste jaoks oluline rahvuslik sümbol, mille üle tuntakse uhkust.

Kolmandaks on viimaste aastatega taas elavnenud huvi kodumaa kultuuri- ja ajaloomälestiste uurimise ja kolleksioneerimise vastu.

Rahakataloog täidab ühe lünga Eesti Vabariigis käibinud ja käibiva raha puudutava teabe süstematiseerimisel ja laiemale ringile kättesaadavaks tegemisel. Kuid kindlasti oodatakse sellele lisaks uut ja senisest põhjalikumat ajaloolist ülevaadet. Samas ei saa unustada, et peale kultuuriloolise aspekti pakub tõsist huvi ka rahatähtede valmistamise tehnoloogia ning turvaelementide areng maailmas ja selle kajastumine Eesti rahatähtedel.

Bibliograafia

Käesolevale kataloogile on eraldi vihikuna lisatud bibliograafiline loend Eesti Vabariigi rahatähti ja münte puudutavatest kirjutistest, mis võiksid lisainfo allikana laiemat huvi pakkuda. Kirjutised annavad hea ülevaate Eesti ajaloolisest, ühiskondlikust ja majanduslikust taustast, mida kataloogides sisalduvate tehniliste andmetega ei ole võimalik kirjeldada.

Bibliograafia viited on grupeeritud järgmiselt. Esiteks on lähtunud ajalisest jaotusest. Loend algab esimese Eesti Vabariigi ajal ilmunud kirjutistega ning jätkub taasiseseisvunud Eesti Vabariigi ajal ja sellele eelnenud kümnenditel avaldatud kirjutistega. Viimasel juhul on tegemist enamasti välismaal päevavalgust näinud artiklite ja/või teostega.

Teiseks on lähtunud keelelisest jaotusest ning sellest, kas tegemist on raamatute või kirjutistega. Teine periood jaguneb järgmiselt: eesti keeles ilmunud raamatud ja kirjutised ning muudes keeltes ilmunud raamatud ja kirjutised. Avaldamiskohta (kas Eestis või välismaal) ei ole selles loendis peetud vajalikuks arvesse võtta. Peale eesti keele võime leida ka saksa, inglise, vene, soome ja rootsi keeles ilmunud raamatuid ja kirjutisi. Paljud neist on avaldatud rööptekstis, mille korral on kirje toodud ka iga vastava keele all.

1. köide – rahatähed

Kataloog sisaldab ainult riiklike maksevahendeid. Rahatähed on esitatud neid väljastanud institutsioonide kaupa, väikseimast nimiväärtusest suurimani, ühe nominaali raames aga kronoloogiliselt. Iga erineva rahatähekujunduse kohta on toodud illustratsioon. Andmed, mille kohta täielik kindlus puudub, on tähistatud tärniga (*).

Loetelu algab Tallinna Arvekoja maksutähtedega, mis kujutasid algselt selle asutuse siseseks arvelduseks mõeldud väärtmärke. Kuid rahapuudusel kuulutas Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus need 4. jaanuaril 1919 riiklikeks maksevahendeiks.

Arvekoja maksutähtedele järgnevad Eesti Vabariigi 5% võlakohustused, mis algselt kavandati siselaenu obligatsioonidena. Elanikkonna vähene huvi nende omandamise vastu sundis riiki aga ka võlakohustusi (v.a 5000- ja 10 000-margased kupüürid) alates 16. jaanuarist 1919 käsitama seaduslike rahatähtedena, mille lunastamiskuupäevadel ja protsentidel puudus tegelikult igasugune tähendus.

Oli kolmaski surrogaat raha liik, Eesti Vabariigi kassavekslid. Need väärtpaberid trükiti 1920. aastal hõlbustamiseks Riigikassa arveldusi ettevõtetega. Raha funktsiooni ei antud vekslitele ametlikult kunagi, kuid suuremate kupüüride puudusel hakkas elanikkond neid omavoliliselt tarvitama maksevahendina. Kassavekslite omapära on see, et need on trükitud üksnes paberi ühele poolele ning algselt olid nad koos kontsuga 100 mm pikemad.

Esimeste Eesti Vabariigi „päris” rahatähtede emiteerimist alustas Riigikassa 1919. aastal. Kõik riigikassatähed on emiteeritud markvääringus, v.a viimane, 1927. aastal väljastatud 100-margane kupüür, mis kannab ületrüki ÜKS KROON.

Riigikassa tellimusel trükiti ka vahetustähti, millel tegelikult puudus majanduslik tagatis. Vahetustähtede kogusumma ei tohtinud seetõttu ületada 10% kassatähtede emissioonist, nende vastuvõtt oli piiratud.

Eesti Pank alustas rahatähtede emiteerimist 1919. aastal, tehes seda algul kõrvuti Riigikassaga. 1928. aastal kehtima hakanud uue pangaseadusega sai Eesti Pank ainuõiguse väljastada pangatähti nimiväärtuses 5–100 krooni. Ka kõik Eesti Vabariigi taassünni järgsed paberrahad on vastavalt seadusele emiteerinud Eesti Pank.

Kõige värskemad andmed viimati käibele lastud müntide ja rahatähtede kohta leiate Eesti Panga veebilehelt www.eestipank.info.

Foreword

The publication you are holding is the most complete catalogue of the currency of the Republic of Estonia compiled so far. The catalogue includes two volumes: currency notes and coins. It gives an overview of the currency notes and coins in circulation, as well as the collector coins that were issued during both the first Republic (1918–1940) and after the monetary reform of 1992 in the newly re-independent Republic until 2007 (information provided as of August 2007).

For nearly a hundred years since the first Estonian currency was put into circulation the global monetary and financial system was subject to various significant changes. It was a period that began with the United States adopting the gold standard in 1900 and came to an end with a number of European countries replacing their national currencies with Europe's single currency – the euro – on 1 January 2002.

At the beginning of the century the first currency boards were established; World War I ravaged many countries; Germany suffered from hyperinflation which rose so quickly that salaries had to be paid twice a day (1922–1923); the Estonian mark was replaced with the Estonian kroon (1928); the United States had to face the Great Depression (1929); the Bank for International Settlements was established (1930); the most important trade partner of Estonia at that time – the United Kingdom – gave up the gold standard (1931); World War II raged; the Estonian kroon became invalid (1941); the Bretton Woods Agreement was made (1944), which established the International Monetary Fund (IMF) and the World Bank and devised an international monetary system the main characteristics of which were fixed exchange rates, free trade and the US dollar as the main currency.

During the second half of the century, between 1953–1971, the demand for the US dollar increased ten times, while at the same time the gold reserves of the United States decreased from 22 billion USD to 11 billion USD; the IMF introduced the Special Drawing Rights (SDR) in order to facilitate international settlements (1969); the Bretton Woods system collapsed and the US dollar could no longer be exchanged for gold (1971); the first OPEC "oil shock" occurred (1973); Europe's monetary system was established and the European Currency Unit (ECU) was introduced (1979); in Eastern Europe, the Communist rule that had spread since World War II was abandoned (1989); the Soviet Union dissolved (1991); in 1992, the Treaty of Maastricht was signed leading to the completion of the European Economic and Monetary Union and to the creation of the European Union; at the same time Estonia was the first former Soviet Union republic to introduce its own currency.

There were several reasons for compiling this catalogue. First, earlier similar publications – “Eesti vabariigi rahad 1918–1992” (The Currency of the Republic of Estonia 1918–1992) by Ivar Leimus and “Eesti Vabariigi rahad 1992–2002” (The Currency of the Republic of Estonia 1992–2002) by Raivo Teeäär, Rait Roosve, Ants Kaasik, and Andres Nuu – had been sold out.

Second, in the past few years people have increasingly started to acknowledge the fact that sooner or later the Estonian kroon will be replaced by the euro. At the same time, the Estonian kroon remains an important national symbol to be proud of.

Third, the past few years have witnessed an increasing interest in exploring and collecting objects of Estonian cultural and historical heritage.

This catalogue bridges a gap in systemising information on the currency that is circulating or has circulated in the Republic of Estonia and in making this information available to the general public. However, the information awaits complementation with a new and more comprehensive historical overview. Furthermore, in addition to cultural and historical perspective, the technology used for producing banknotes and the worldwide development of security features and their employment on Estonian currency could be a matter of great public interest.

Bibliography

This catalogue is supplemented by a separate volume with a bibliographical list of books and writings about currency notes and coins of the Republic of Estonia. These publications help to give an overview of the historical, social and economic background which the detailed information of the catalogue may not convey.

The bibliographical entries have been categorised as follows. First, a distinction is made between different periods of time. The bibliography begins with the writings published during the first Republic and ends with those published in re-independent Estonia and during the decades preceding that era. In the latter case, the writings have been mainly published abroad.

Second, a distinction is made between books and writings and the different languages they were published in. The second period is divided as follows: books and writings printed in Estonian and books and writings printed in other languages. The place of publication (in Estonia or abroad) has not been considered. In addition to Estonian, German, English, Russian, Finnish and Swedish can also be found in the bibliography. Many of the books published in foreign languages include parallel texts; in those cases, the books in question are listed under each respective language.

Volume 1 – Currency Notes

This catalogue includes only legal tender. The currency notes were ordered by the issuing institution starting with the smallest and ending with the largest denomination; the notes appear chronologically within each nominal value. Each different design has been illustrated. Unconfirmed data has been marked with an asterisk (*).

The listing begins with the payment notes of the Clearing House of Tallinn, which were initially devised for in-house usage. However, due to a shortage of currency the Interim Government of the Republic of Estonia declared it legal tender on 4 January 1919.

The Clearing House payment notes were followed by the treasury bills of the Republic of Estonia bearing a 5 % interest rate which were initially devised as domestic loan debentures. Due to a lack of interest in their acquisition, the debenture bonds (except for the 5000 and 10000 mark notes) were established as legal tender starting on 16 January 1919. The date of redemption and the yield marked on the note had no relevance.

Even a third surrogate for currency existed – the bills of exchange of the Republic of Estonia. These securities were printed in 1920 to facilitate settlements between the State Treasury and companies. The securities never became legal tender but due to a shortage of high value notes the public took the initiative and started to use them. One characteristic of the bills of exchange is that they were printed on only one side of the paper and they were originally 100 mm longer (including the counterfoil).

In 1919 the State Treasury issued the first “real” currency notes of the Republic of Estonia. These treasury notes were denominated in marks, except for the last, a 100 mark treasury note which was issued in 1927 and bears the overprint of ÜKS KROON (one kroon). The State Treasury also issued exchange notes which did not have a guarantee. Therefore, the lump sum of exchange notes could not surpass 10 % of the total issuance of the treasury notes.

In conjunction with the State Treasury, the Bank of Estonia started to issue currency notes in 1919. The Banking Law of 1928 established the Bank of Estonia as the sole issuer of banknotes with denominations of 5 to 100 kroons. In a similar measure, pursuant to the law, all the banknotes put into circulation in the newly re-independent Republic of Estonia have been issued by the Bank of Estonia.

The most recent data on the coins and banknotes put into circulation can be found on the webpage of the Bank of Estonia at www.bankofestonia.info.